

BENEDEK Tamás

A GAZDASÁG LIBERALIZÁCIÓJÁNAK EGYES MAGYARORSZÁGI TAPASZTALATAI*

A tanulmány fő célja, hogy felhívja a figyelmet azokra a problémákra, veszélyekre, amelyekkel a rendszerváltó országoknak a növekedés beindítása, a nemzetközi munkamegosztásba történő bekapcsolódás intenzifikálása és a liberalizációs folyamatok végrehajtása során szembe kell nézniük.

Ismeretes, hogy a közép-kelet-európai országok az elmúlt fél évszázad során autarch jellegű gazdaságpolitikát folytattak. Ugyancsak tény, hogy a KGST soha nem válhatott többközpontú, multilaterális gazdasági integrációvá, azt mindenkor az egyközpontúság (Moszkva) és a bilaterális kapcsolatokra való törekvés jellemezte. Ez a gazdaságtörténeti folyamat párosult a „tömb” politikai elkülönülésével, és így az elszakadás és leszakadás, valamint ennek tartós adminisztratív fenntartása olyan alapvető emberi jogok érvényesülését gátolja, mint a szabad helyváltoztatás, szabad vállalkozás, hogy csak a leglényesebbeket említsük. A rendszerváltás ténye szinte egyik pillanatról a másikra feloldott bizonyos korlátokat, és lehetőségeket nyitott a szabadságjogok érvényesítésére.

Magyarország esetét elemezve arra kívánunk rávilágítani, hogy a rendszerváltás és az annak gazdasági lényegét jelentő külső-belső liberalizáció mindenkor legfontosabb jellemzője a megfelelő törvények megteremtése, és a gazdaságra vonatkozó jogszabályok

maradéktaian érvényre juttatása. Gondolatmenetünk lényege, hogy az állami, illetőleg a központi (egypárti!) utasításokon alapuló gazdasági rendszert nem valamiféle maximális szabadságon és spontaneitáson alapuló anarchiának, hanem megújult állami szerepvállalásra épülő, demokratikus törvényalkotási és jogrendnek kell felváltania. Ahogyan József Attila ezt megfogalmazta: „Jöjj el szabadság, te szülj nekem rendet!”

A liberális és neoliberális gazdaságpolitikáktól a globalizációig**

Akár a szó klasszikus értelmében vett angol liberális gazdaságpolitikát, akár az ezzel olykor szembe kerülő német eredetű gazdasági megfontolásokat, akár pedig az USA-ból kiinduló monetáris gazdaságpolitikát vizsgáljuk, a globális világ gazdaság mindhárom megfontolás lényegét tartalmazza, melynek létrejöttéhez a következő feltételeknek kellett eleget tenni:

1. A jogi rendezettség biztosítása: el kellett érni, hogy a világforgalom – és abban különösen a külföldiek helyzete – egységes jogi normákon alapuljon.

** A bevezető gondolatok Csikós Nagy Béla és Kádár Béla munkáit idézik.

* A tanulmány az U.S. Agency for International Development égisze alatt létrehozott „Democracy Network project keretében készült a Freedom House és az Ipargazdaság Kutató és Tanácsadó Kft. támogatásával. Az eredeti teljes tanulmány címe: A piacgazdaság kiépítésének egyes tapasztalatai Magyarországon a gazdaság liberalizálódása, az infrastruktúra fejlesztése és a pénzügyi stabilizáció terén.

2. Szerves kapcsolat létrehozása a nemzeti fizetési eszközök között: ezt a XIX. század második felében kiépült aranyvaluta-mechanizmus biztosította.
3. Bankrendszer, bankműveletekre támaszkodó nemzetközi üzleti kapcsolatok kiépítése.
4. Az áruk tömegméretű távolsági szállításának lehetősége, tengeren és szárazföldön egyaránt.
5. A földbirtok mobilitásának biztosítása jogi úton.

Csak ezek alapján jöhetett létre az a nemzetek felett álló intézményi rend, amely a kötelező magatartási normák útján kikényszeríthette a hozzájuk való alkalmazkodást. Továbbá ezek következményeként vált a világgazdaságban a valutáris kooperáció és a szabad kereskedelem a nemzetközi gazdasági kapcsolatok két fő alapulvává.

A második világháború utáni fél évszázad liberalizációs folyamatainak következtében a világ összevont GDP-jének 2/3-át adó fejlett ipari országokban a világkereskedelem 4/5-ét kitevő ipari termékek átlagos vám-színvonala az 1/10-ére esett. Az elmúlt két évszázadban a világ össz-kivitelének a GDP-hez viszonyított aránya 1%-ról 17%-ra nőtt. Világátlagban az árukivitel termeléshez viszonyított aránya meghaladja a 40%-ot.

Megállapítható, hogy a liberális és neoliberais gazdaságpolitika talaján létrejött és kifejlődött világgazdaság egyre több működési problémával küzd. Ez – különösen az utóbbi években, az ázsiai, orosz, latin-amerikai regionális világjelenségek tükrében – komoly ellentmondásokat hoz a felszínre. Ezen ellentmondások közül az egyik legalapvetőbb abból fakad, hogy ma már az egyes nemzetállamok nem tarthatnak fenn olyan kiterjedt és költséges jóléti rendszereket, melyek terhet a globális világgazdaságba belépő új versenytársaknak ab ovo nem kell viselniük.

A globalizáció és a jóléti állam összeférhetetlensége a

- jóléti állam *intézményrendszerének fokozatos felszámolásában*, átalakításában, s ebből adódóan
 - a nemzetállamokon belüli, készségi, szektorális, szakmaszerkezeti, korosztályi *jövedelemkülönbségek* gyorsuló ütemű növekedésében jutott kifejezésre.
- Az egy főre jutó GDP nagyságrendjében ma már több fejlett európai országban az egyes régiók között négy-szeres különbségek alakultak ki. Fejlődéstörténeti megközelítésben érzékelhető és érthető is, hogy a gazdasági szabadság kiteljesedése, a cselekvés korlátjainak eltávolítása, az államtól megszabadított társadalom,

illetve egyén maximális cselekvőképessége mindig is az adott kor legerősebb, legfejlettebb országainak, szereplőinek érdekeit szolgálta.

Az sem meglepő viszont, hogy a történelmileg kialakított érdekviszonyok függvényében a kevésbé versenyképes, kisebb alkuerejű országok erős állammal kívántak erős társadalmat és érdekvédelmi struktúrákat kialakítani. A legutóbbi évek tapasztalatai azt jelzik, hogy *a történelmileg megkésett fejlődés esetén fellépő erőteljesebb állami szerepvállalás csak a nemzetközi folyamatoktól való elszigetelődés mellett gátolta a felzárkózást*. Tartós stratégiai elszigetelődés egy esetben sem segítette elő a történelmi elmaradottság felszámolását.

A világgazdaságba történő bekapcsolódás lehetőségei a volt szocialista országok számára

A bevezetőben leírt problémákon túlmenően, a kialakult nemzetközi erőviszonyok, az utóbbi években túlsúlyossá vált globális tömegtájékoztató, a növekvő jelentőségű virtuális világ a reálfolyamatokban elkerülhetetlenül felerősíti a gazdasági racionalizációktól független politikai-pszichikai tényezők súlyát. Ez a helyzet a nemzetközi kapcsolatokban eleve megnöveli a kisméretű és kevésbé fejlett, gyengébb alkuerejű, a nemzetközi pénzügyi tevékenységbe kevésbé beágyazott országok hátrányait. Ebből adódóan ösztönzi a súly-képzést, a regionális egyensúlyok kialakítását, az unilaterális globalizációval szembeni koalícióképzést.

A globális kihívás közös az emberiség számára. A kihívásra adott nemzeti, sőt regionális válaszok azonban érzékelhetően és esetenként radikálisan eltérőek. A fejlődés közös céljához vezető utak a globális világban is sokfélék. A globalizáció jótékony és ártalmas hatásai különböző fűtőkben, összetételben jelennek meg az egyes országokban. Ebből adódóan kiaknázásuk és kivédésük is eltérő cselekvési *programokat* indokol. Ha a világban:

- fokozatosan eltűnnek a tényezőáramlás korlátjai,
 - szabadon áramlik az árú, a tőke, az információ és a munkaerő,
 - ha ebből adódóan kiéleződik a verseny,
 - ha jelentős a világgazdasági bizonytalanság és a kockázat mértéke,
- akkor az egyes országok, régiók, vállalatok, lakosságcsoportok és egyének létfeltételeit a *viszonylagos versenyképesség* alakítja.

Mindezekből következik, hogy a működés és fennmaradás alapvető lényegi pontja a viszonylagos versenyképesség javítása. Versenyképesség-javítást követel az

- exportorientált gazdasági növekedés,
- a partneri vonzerő növelése,
- a modernizáció felgyorsításához szükséges külső erőforrás megszerzése,
- a szuverenitásvédelem,
- a nemzeti gyarapodás,
- valamint a szociális gondok enyhítéséhez,
- és családépítéshez szükséges erőforrások mozgósíthatósága.

Mindaddig, amíg nagyobb irányítási harmónia a világban nem valósul meg, a mindenkori állam és az államhatalmat gyakorló szervezetek súlyosabb nemzetgazdasági veszteségek nélkül nem zárkozhatnak el a *korszerű állami szerep vállalásától*. Ezt a szerepet a társadalmi szintű versenyképességet, készségeket fejlesztő, távlati célokat megfogalmazó, érdekeket harmonizáló, edző-ösztönző államnak kell gyakorolnia. Az új helyzet nemcsak új szerepfelfogást, célrendszert, eszköztárat, mechanizmusokat igényel. Feladata, hogy az irányítási-igazgatási folyamatot, a szolgáltató állam tevékenységének hatásfokát, versenyképességét növelje és a mindazt megjelenítő köztisztviselői karát, valamint a jogérvényesítésre képes bírói, ügyészi szervezetét is fejlessze.

A külső és belső liberalizáció folyamata Magyarországon

A XX. század utolsó évtizedében Magyarországon is rendkívül mélyreható változásokat kellett megvalósítani. Újra kellett gondolni azokat a törvényeket és jogszabályokat, amelyek a korábbi évek során a gazdaság állami irányításán és állami tulajdonlásán alapuló feltételek között háttérbe szorultak.

A *törvényalkotás, valamint a jogszabály-módosítások* sorozatában gondoskodni kellett a magyar *munkajog* megújításáról, a *társasági jog* létrehozásáról, a *gazdasági társaságokra vonatkozó jogszabályok* teljes körű átgondolásáról, a *teljes adórendszer jogszabályokban* történő rögzítéséről, a *bankrendszer* és a *pénzügyi rendszer* jogszabályi oldalának megteremtéséről. Meg kellett alkotni a *devizatörvényt*, át kellett alakítani a *vámrendszert*, végül és nem utolsón pedig biztosítani kellett és kell azt

is, hogy az átalakuló jogszabályok, törvények, valamint a megszülető új *törvények érvényesítése*, tehát a jog- és igazságszolgáltatás intézményrendszere a létrehozott új jogszabályokkal összhangban működhessen. Ezzel csak azokra az alapvető feladatokra utaltunk, amelyek biztosítésként szolgálhattak annak a külső és belső liberalizálásnak, amely az országban meg kellett, hogy valósuljon.

Ugyanúgy, ahogy a többi átalakuló országban, Magyarországon sem érvényesültek azok az alapvető emberi jogok, amelyek a belföldön és még inkább a nemzetközi gazdasági életben történő szereplést bárki számára lehetővé tették volna. Szinte első lépésként – még 80-as évek végén – meg kellett alkotni és törvényben rögzíteni pl. a külkereskedéshez való jogot, a társas vállalkozáshoz való jogot. Természetesen ezeknek a jogoknak a megteremtése olykor igen gyorsan, más esetekben azonban csak lassabban, fokozatos átmeneteken keresztül volt megvalósítható. Bizonyos esetekben ugyanis már a részleges változtatás is rendkívüli zavarokat, megrázkódtatásokat okozhat. Pl.: a konvertibilis valuta megteremtése e jogok gyakorlásának egyik alapvető feltétele lehet. Ugyanakkor a konvertibilis valuta megteremtése olyan feladat, amely esetleg évek hosszú sorának folyamataként valósítható meg. Így tehát a *változások, jogszabály-módosítások, amelyek Magyarországon az elmúlt években végbementek, állandóan magukon hordozták a permanens korrekció, a módosítás igényét*.

A rendszerváltás előtt éles különbséget kellett tennünk a gazdaság külső és belső kapcsolatai között. A korábban említett bezártság, valamint a konvertibilis valuta és ennek következtében az ún. „kemény cikkek” szinte állandó szűkössége, politikai megfontolások nélkül is merev határokat húzott a belföldi és külföldi piacokra eljutók között. Nem véletlen tehát, hogy a liberalizáció megindításakor előfordult olyan megkülönböztetés, hogy az a belső vagy a külső kapcsolatok kiépítésének szabadságát hivatott megteremteni. A liberalizációt célzó törvények és intézkedések meghozatalát követően azonban rövid idő után szembesültünk azzal a ténnyel, hogy mind az alapvető emberi jogok, mind a vállalkozások esetében az átjárható határokkal rendelkező gazdaságok számára *már csak olyan liberalizáció létezik, amely már nem tesz különbséget külső és belső kapcsolatok között*.

Úgy tűnik, mintha a devizatörvény, a külkereskedelmi törvény vagy a vámtörvény a külső liberalizációt teremtené meg. A valóságban azonban kihat a gazdaság

teljes egészére, és szinte ugyanúgy megváltoztatja az exportőr vagy importőr külkereskedelmi vállalat életét, mint a „legutolsó falú” cipész szövetkezetének jövőbeni lehetőségeit.

A következőkben rövid áttekintést nyújtunk arról, hogy az 1989–1999 közötti átmeneti korszak végére az általunk legfontosabbnak ítélt kérdésekben meddig sikerült eljutni, mit sikerült megvalósítani és mindezek eredményeként milyen gazdasági, gazdálkodási környezettel szembesült a hazai vállalkozó, s ezen keresztül vagy emellett minden olyan külföldi vállalkozó, aki Magyarországon kíván üzleti tevékenységet folytatni. Az áttekintés során röviden utaltunk arra, hogy a megtett intézkedések hogyan és mennyiben segítették elő a gazdaság növekedését, fejlődését.

A társasági törvény

A *társasági jog* a gazdálkodás jogszabályrendszerének legfontosabb része, melyet az 1989. évi VI. számú törvény alkotott meg, de még az 1997-es CXIV. számú törvény is módosított. E törvény tartalma, az abban meghatározott társasági formák már megfelelnek az Európában szokásos jogi kereteknek.

A törvénynek és ezen keresztül annak a liberalizációs folyamatnak, amely Magyarországon az elmúlt tíz évben végbement, az alábbi általános szabályokat kellett megteremtenie. A társaságok az Alapító Okirat és szerződés létrehozásával, Cégbírósi bejegyzéssel, és a bejegyzés napjával jönnek létre. Erről a bejegyzésről is külön törvény rendelkezik. Hasonlóképpen a gazdasági társaságok működését a számviteli törvény is meghatározza. Ez határoz például arról is, hogy az adott társaságnak önálló könyvvizsgálót kell-e választania vagy sem. A társaságok felett a törvényességi felügyeletet mindenkor az illetékes Cégbíró látja el. A törvény biztosítja a társaságok alakítását ugyanúgy, mint a társaságok átalakulását, egyesülését, összeolvadását, szétválását vagy megszűnését. Ilyenkor a törvény a jogutódlásról is rendelkezik. A társasági törvény létrehozása, és az elmúlt évek során történő módosítása, csiszolása alapvető lehetőséget teremtett arra, hogy a gazdálkodáshoz való alapvető emberi jog megfelelő törvényes keretek között érvényesülhessen Magyarországon.

A társasági törvény jótékony gazdaságélénkítő hatása szinte azonnal érzékelhetővé vált. Ez mindenekelőtt a *piaci szereplők* számának gyors növekedésében fejező-

dött ki. A törvény későbbi módosítása már pontosan azt a célt szolgálta, hogy a piaci szereplők struktúrája „letisztuljon”. Elsősorban az alapításhoz szükséges jegyzett tőke mintegy háromszorosra történő emelése szolgálta azt a célt, hogy a spekulációs célból vagy kényszerből alapított vállalkozások kikerüljenek a piaci szereplők köréből.

A 90-es évek eleji magas munkanélküliséget a csődbement nagy állami vállalatoknál történő elbocsátások okozták. Az így utcára került embereknek valamilyen támogatással kívánt az állam lehetőséget adni az önálló vállalkozás beindítására (pl. Egzisztencia-hitel). A vállalkozások számában mutatkozó nagy kilengésű ingadozások már az első években felhívták a figyelmet arra, hogy az évente bejegyzett új vállalkozásoknak csak mintegy 15–20%-a életképes. A százezres nagyságrendben mozgó társas vállalkozások produkálják a gazdasági kibocsátás 95%-át. Ennek ellenére, elsősorban foglalkoztatási szempontból és az egyének, családok boldogulása érdekében volt és van szükség az egyéni vállalkozások támogatására.

A társasági törvény és annak két éve végrehajtott módosítása nemcsak a piaci szereplők struktúrájának letisztítását, hanem a tulajdonosi jogok egyre ésszerűbb és növekedésorientált fejlesztését is szolgálja. A vállalkozások megalakulását követően a tulajdonos-menedzser még rendkívül gyakori megoldás volt, sőt egyes nagyvállalatok esetében is megszokottá vált, hogy a tulajdonosok szigorú ellenőrzéssel, sőt közvetlen beavatkozásokkal irányították az adott céget. A későbbiekben, miután a társasági törvény már egyértelműen garanciát teremtett a tulajdonosi jogok érvényesítésére, egyre jobb és ésszerűbb „munkakapcsolat” alakult ki a menedzsment és a tulajdonosok között.

A gazdaság egészséges növekedésének alapfeltétele, hogy annak mikroegységei hatékonyan és nemzetközi viszonylatban is versenyképesen működjenek. Ahhoz, hogy a vállalkozásoknak egyre nagyobb hányada felelhessen meg e feltételeknek, olyan társasági törvényre volt/van szükség, amely lehetőséget teremt arra a viszonylag „fájdalommentes kiválasztódásra”, amelynek eredményeként a cégek egy része ugyan eltűnik de a megmaradók annál intenzívebben növekednek.

Az adótörvények

Hasonlóképpen rendkívüli fontosságú a liberalizáció során a megfelelő *adórendszer* létrehozása és az adótör-

vények megalkotása. Bár 1987 óta volt Magyarországon személyi jövedelemadó törvény, az csak az 1995. évi módosítással felelt meg a gazdaság egyéb feltételrendszereinek. Ezt az is jelzi, hogy korábban minden évben módosítani kellett a személyi jövedelemadóra vonatkozó törvényt. A személyi jövedelemadó törvény lényege, hogy a magánszemélyeknek valamennyi jövedelmét adó terheli. Az utóbbi időben történő módosítások már az adó lényegét, így magát a törvényt nem is érintik, csak – az infláció, a gazdasági folyamatok és a gazdaság fejlődése, valamint az állam, illetve mindenkor kormányának élet-színvonal politikája következtében – az adósávok szélesednek és számuk csökken (1999-ben már csak három kulcs létezik).

Az osztalékadóra és a társasági adóra vonatkozó törvény foglalkozik az ún. „Szokásos piaci árra” vonatkozó szabályokkal is. Itt átveszi az OECD irányelvekben megfogalmazott szabályokat, vagyis a törvényt már úgy alkották meg, hogy az Európa Unióban érvényes szabályok a törvényen belül érvényesüljenek. Hasonlóképpen rendelkezik a törvény a veszteségről, a veszteség későbbi évekre történő átviteléről is.

A liberalizáció fontos része volt az adótörvényeken belül az általános forgalmi adóra vonatkozó törvény létrehozása is. Ennek rendelkezései az Európai Unió hat direktíváján alapulnak. Az egyéb adókról és azon belül elsősorban a helyi adókról, melyet az Önkormányzatoknak áll jogukban kivetni, az 1990. évi C. törvény rendelkezik.

A magyar adórendszer fejlődésének lényege a direkt adók csökkentésében és az indirekt adók növekedésében ragadható meg. Természetesen a mindenkor adórendszer állandó dilemmát hordoz. Ennek lényege, hogy az adott fejlődési szakaszban mennyire helyezheti előtérbe az adott kormány a gazdasági fejlődés ösztönzését a közcélúnak minősített kiadásokkal szemben.

A magyar gyakorlatban az első lényegesebb elmozdulás 1995-ben történt, amikor 18%-ra csökkentették a társasági adót. Hasonló adómérséklést kell rövidesen bevezetni az ÁFA (jelenlegi 25%) és egyes fogyasztási és jövedéki adók esetében is, hiszen az EU csatlakozás elképzelhetetlen a jelenlegi adókulcskülönbségek fenntartása mellett.

Magyarország esetében egyértelműen bebizonyosodott, hogy a liberalizálást követő évek gazdasági fejlődésének alakításában az adórendszer „játssza a főszerepet”. Ez a szerep természetesen rendkívül kényes,

hiszen az egyik oldalról az adórendszer szigorítása viszafojga mind a fogyasztást, mind a befektetési kedvet, a másik oldalról viszont az adórendszerben eszközölt könnyítéseket csak megfelelően fejlődő gyarapodó gazdasági háttér biztosíthatja.

Pénzügyi rendszer, külföldi tőkebefektetések

A liberalizáció következő lépéseként a korszerű bank- és pénzügyi szolgáltatások rendszerének biztosítását, mindezek törvényes háttérének megteremtését kell megemlítenünk.

A magyar bankrendszer az 1990-es évek elején rendkívül intenzív fejlődési szakaszon ment keresztül. Az akkor felgyorsuló reformfolyamat megteremtette azt a jogszabályi és intézményi környezetet, amely hozzájárult nemcsak a magyar bankok fejlődéséhez, hanem ahhoz is, hogy egyre több külföldi befektető jelenjen meg a magyar pénzügyi szolgáltatások, azon belül a bankrendszer piacán. A bankszektorban tehát beindult egy rendkívül élénk privatizációs folyamat, és ez a privatizáció az 1997-es évvel érkezett el utolsó szakaszához. Ekkor lépett hatályba az Európai Unió banki szabályozási rendszerét körültekintően figyelembe vevő hitelintézeti és pénzügyi szolgáltatási törvény, valamint az új értékpapírtörvény is. Ennek következtében 1999-től lehetővé vált, hogy a magyarországi bankok univerzális módon, a befektetési szolgáltatások teljes körével foglalkozhassanak. A bankok privatizációjában meghatározó szerepet kaptak a külföldi szakmai beruházók.

A külföldi tőke szerepe a gazdasági fejlődés gyorsításában Magyarországon egyértelmű. Az elmúlt tíz évben mintegy 22 milliárd USD értékben történt közvetlen külföldi befektetés három tényezőnek volt köszönhető. Közülük elsőként azokat az objektív körülményeket kell megemlítenünk, amelyek az ország adottságaiból fakadnak, és eleve atraktivitást biztosítanak. A második tényező azok a liberalizálásból fakadó gazdasági-jogi környezetnek a biztosítása volt, amely megfelelő stabilitással párosulva biztosította az adott befektetés gazdaságos működtetését és az így keletkező profit repatriálását. A harmadik és szintén fontos tényező azoknak az erőfeszítéseknek az összessége, amelyet a működőtőke-import növelésének ösztönzése érdekében az ország kifejtett.

A kezdeti „ballépések” után sikerült elejét venni a „mindegy, hogy mi és ki, csak jöjjön” szemléletnek. Ez a

speciálisan külföldi befektetők részére beígért kedvezmények „internacionalizálását” jelentette, vagyis azt, hogy azonos feltételek esetén a kedvezményeket magyarok is megkaphatták.

A folyamat első szakaszában a legnagyobb vonzerőt a feldolgozóipar jelentette. A privatizálás útján külföldi tulajdonba kerülő cégek megújítása mellett a zöldmezős beruházások terjedésével akár a realizált nettó árbevétel, akár az export esetében a külföldi érdekeltségű cégek mára 65–70%-os arányban részesülnek. A kereskedelemben és még erőteljesebben a külkereskedelemben rendkívül gyors tulajdonosi struktúraváltás következett be a külföldiek javára.

A 90-es évek közepének „nagy privatizációs hulláma” nyomán külföldi érdekeltségek jelentek meg az infrastrukturális ágazatokban is.

Mindezek következtében a magyarországi hitelintézetek tulajdonosi szerkezetét tekintve a más környező országokkal történő összehasonlítás során sajátos képet nyerhetünk. A magyarországi helyzetet nemcsak a környezetünknél gyorsabb privatizáció, hanem az azzal összefüggő modernizáció és globalizáció irányába tett lépések is meghatározták. Ennek főbb vonatkozásai a következők voltak:

- az 1999-ben működő 41 hitelintézetből többségi vagy 100%-os magyar állami tulajdonban mindössze 3 bank maradt,
- a hitelintézetek részvényeinek kb. 68%-a külföldi szakmai stratégiai befektetők tulajdonába került,
- a fejlett országok zömének magyarországi befektetései a pénzügyi szektorban sokszínű, modern, új jellegű üzleti stratégiával rendelkező és jól működő pénzintézetek létrejöttéhez vezettek.

Végül elmondható, hogy Magyarország – OECD tagságát megelőzően – már a bankrendszeren belül is lebontotta azokat a jogi korlátokat, amelyek bármilyen megkülönböztetéseket tettek volna a külföldi beruházásokkal vagy vállalkozókkal szemben. Ennek az intézkedéssorozatnak a logikája mentén történhetett meg a devizagazdálkodás liberalizálása is.

A liberalizálásban fontos szerepet játszik a tőzsde és a magyar értékpapírkereskedelem fejlődése is. Ennek szabályozása során az új *értékpapír törvény*, melyet 1996-ban CXI-es szám alatt szavazott meg a Parlament, rendelkezik az értékpapírok forgalombahozataláról, a bankbefektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzs-

déről. Ezek a jogszabályok szintén harmonizálnak az EU vonatkozó szabályozásaival.

Az 1990-ben alapított Budapesti Értéktőzsde (BÉT) és az 1989-től működő Budapesti Árutőzsde (BÁT) ma már nélkülözhetetlen elemei a gazdasági fejlődésnek. Annak ellenére, hogy a tőzsdei ingadozások még rendkívül nagyok és a tőzsdén szereplő cégek száma még kevés, rendkívül jelentős az a kölcsönhatás, amely a tőzsde és a gazdaság között kialakult. Ma már a tőzsde felkeltette a külföldi befektető cégek érdeklődését, ami azzal a remélhetően pozitív következménnyel párosul, hogy egyre több kisbefektető közvetve fektet be Magyarországon. A tőzsde egészséges működésének segítségével biztosított többletforrások egyértelműen élénkítik a gazdaságot, ugyanakkor a gazdaság mindenkori állapotára rendkívüli érzékenységgel reagálnak a befektetők, éppen a jól működő tőzsde révén.

Deviza- és vámtörvény, az import liberalizálásának egyes hatásai

Magyarország a *devizasabályozás* teljes liberalizálását vállalta, amely fokozatosan valósult meg. Az 1996. májusában megvalósuló OECD-csatlakozás fontos mérföldkő volt ebben a folyamatban. Ehhez képest további előrelépések történtek a külkereskedelmi finanszírozások terén, és ma már a külföldiek számára is lehetővé vált konvertibilis forintszámla-vezetés a bankoknál. A magyar exportőr a külföldi devizát a liberalizálás következtében nem kell, hogy forintossítsa, azt felhasználhatja importtevékenysége során. Az importnál és az exportnál nem kell már devizaengedély, kivéve bizonyos stratégiai cikkek importját. Magyar vállalat felmerülő külföldi költségeire engedélyeztetési eljárás nélkül kaphat devizát. A hosszú lejáratú hitelezés és a külföldi befektetések teljes körű liberalizálása ennek a folyamatnak a további részét képezi.

A vámrendszer liberalizálása szintén egyike volt azoknak a legfontosabb lépéseknek, amelyet a nemzetközi munkamegosztásban és a nemzetközi kereskedelembe való megfelelő bekapcsolódás érdekében a Magyar Köztársaságnak létre kellett hoznia. Az alkalmazott vámtarifa 1991-től a Harmonizált Rendszer szerinti áruosztályozáson alapul, így a magyar vámtarifa és az EU-kombinált vámtarifa első hat számjegye jelenleg is megegyezik.

A magyar vámtörvény a GATT 7. cikkelye és az annak végrehajtásáról született megállapodás (az ún.

Vámértékegyezmény) alapján szabályozza a vámértéket. Hivatkozik a vonatkozó GAT-egyezményre, a hozzá tartozó jegyzőkönyvre, beleértve az ügyfél részéről megkövetelt általa adandó ún. „Vámnyilatkozat-adási kötelezettséget” és alkalmazza az EU-ban honos DVI formulát is.

A deviza- és vámtörvény megteremtése további lökést adott az import liberalizálásának Ennek egyenes következményeként napjainkra az importot semminemű adminisztratív megkötés nem gátolja. Az import liberalizálásának kezdeti szakaszában voltak, esetenként még ma is vannak olyan vélelmek, amelyek a hazai ipar elorsvasztásának és a gazdaság kiszolgáltatottságának lehetséges fokozódását az importliberalizáció egyenes következményeként értékelik.

Az import felszabadítása azonban lehetőséget teremtett a tényleges megmértetésre, a keresleti piac helyett a kínálati piac megteremtésére. Importliberalizálás nélkül piacgazdaságról beszélni értelmetlenség. Ugyanakkor az import liberalizálása a világon sehol sem zárja ki egyes belső gazdasági ágazatok bizonyos fokú védelmét. Ezt azonban nem az adminisztratív megkötések, hanem a korszerű piacvédelem elsődlegesen ösztönző/támogató eszközei szolgálják. Ilyen támogatási formákat a magyar ösztönzési rendszerek elsősorban a kisvállalkozások és export támogatásakor alkalmaznak. (A mezőgazdaság – mint bárhol a világon – nálunk is más elbírálást igényel, de itt sem az adminisztratív tilalmaké a jövő.)

A verseny szabályozása

A liberalizáció következő lépéseként jogilag tisztázni kellett a *verseny és kartell* fogalmát, valamint az ezzel kapcsolatosan szükséges jogszabályokat is. Magyarországon az Európai Unióval megkötött társulási egyezmény elvárásainak mindenben megfelelő versenytörvény – az 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról – biztosítja a gazdasági verseny tisztaságát és szabadságát. Az 1997. január 1-jén hatályba lépett versenytörvény a versenyjog egységből indul ki, és egy törvényben szabályozza a tisztességtelen verseny elleni jogot, valamint a versenykorlátozások elleni jogot is. A törvény széleskörűen tiltja és szankcionálja a fogyasztók megtévesztését. A fogyasztók megtévesztését akadályozó reklámtilalmakat és a reklámkorlátozásokat külön reklámtörvény szabályozza Magyarországon.

A versenytörvény mind a horizontális, mind pedig a vertikális kartelleket általános jelleggel tiltja, amely tilamat mentesülési és mentesítési szabályok egészítik ki. Az EU-szabályokhoz hasonlóan több témakörben ún. „Csoportmentességi Kormányrendeletek” születtek.

Magyarországon az erőfölényes helyzetek kialakítása és az ilyen piaci pozícióban való működés megengedett, általánosan tiltott azonban a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés. Azok a szervezeti összefonódások, amelyekben a közvetlenül és közvetetten részt vevők előző évi együttes árbevétele a tíz Mrd forintot (40 millió USD) meghaladja, engedélykötelesek.

A versenyjogi fogyasztóvédelmi szabályok, valamint a verseny szabadságát biztosító jogszabályok rendelkezésének alkalmazása az egész országra kiterjedően a Gazdasági Versenyhivatal hatáskörébe tartozik.

Hasonlóan az EU legtöbb országához, Magyarországon is jelentős helyet foglalnak el a gazdasági életben a *közbeszerzések*. A közpénzek felhasználásának ellenőrizhetősége érdekében az 1995. évi XL. törvény szabályozza kötelező érvénnyel a közbeszerzések rendjét, melynek megfogalmazása során már az EU közbeszerzési gyakorlatára támaszkodtak. E törvény azért is jelentős, mert a közbeszerzésekre vonatkozó pályázatokat kiíró ajánlatkérő az előírtnál alacsonyabb értékhatár alatti üzleteiknél is kiköthetik a vonatkozó törvény előírásainak alkalmazását. Az 1999. szeptemberétől életbe lépő korrekció lényege a további jogharmonizálás, fontos eleme a törvény hatálya alá tartozó szervezetek és beszerzéseik körének, valamint a mentesítések lehetőségének pontosítása.

Zárszó

Az elmúlt tíz év során rendkívül intenzív jogalkotói munka folyt az országban. Ezen munka alapvető célja a gazdaság liberalizálásának megfelelő keretek között történő végrehajtása volt. Természetesen a felsoroltak csak a legáltalánosabb és legalapvetőbb jogszabályokkal és törvényekkel foglalkoztak, hiszen a liberalizáció megvalósítása önmagában is feltételezte, hogy a gazdasági élet – korábban az állam által határozatokban vagy egyszerűen utasításokban történő – szabályozása átlátható és jogszabályokban pontosan rögzített keretek közé kerüljön. Mindebből tehát egyértelműen az alábbi két alapvető következtetés vonható le:

1. Akkor, amikor egy központi irányítású, tervutasításos rendszerből egy demokratikus, piacgazdasági rendszerbe kíván egy ország átalakulni, mindenekfelett arról kell gondoskodnia, hogy ezt megfelelő törvényi háttérrel és megfelelő demokratikus úton érvényesíthető jogszabályokkal biztosítsa.
2. A második gondolat lényege pedig az, hogy ez a liberalizálás, amely ezekben az országokban (és így a felsoroltak szerint érzékelhetően Magyarországon is) végbement, nem valamiféle neoliberális vagy ultraliberális gazdaságpolitika érvényesítése. Ahhoz tulajdonképpen semmi köze nincs. Ez a liberalizáció ugyanis nem más, mint a korábbi állami irányítású és közvetlen parancsokon alapuló rendszer jogszabályokon alapuló rendszerre történő átalakulása, és ezen keresztül az alapvető emberi szabadságjogok érvényesíthetőségének megteremtése.

Természetesen a gazdaság egészséges fejlődése csak akkor képzelhető el, ha a *jogrend és az igazságszolgáltatás* képes felzárkózni a liberalizáció érdekében meghozott törvények érvényesítéséhez. Látnunk kell, hogy a volt szocialista országokban – és így Magyarországon is – az elmúlt 40 év során nem olyan jellegű jogi és igazságszolgáltatási rend működött, amely egyértelműen és kizárólag a meghozott törvények betartását és érvényesítését volt hivatva szolgálni. Akkor tehát, amikor a külső és belső liberalizálási folyamat eredményeként a gazdaságban ilyen horderejű változások történnek meg, éppen a törvénytörések, a feketegazdaság elterjedése és a nem-zetközi gazdasági életben elharapódzó bűnözés megállítása érdekében szükséges, hogy a jog- és igazságszolgáltatás képes legyen felnőni a megalkotott törvények minőségi színvonalához.

Remélhetőleg az egyre zökkenőmentesebben működő jogszabályalkotási és jogérvényesítési folyamat egyértelműen tisztázza az államnak a gazdasági életben betöltött szerepét, feladatait. E feladatok között változatlanul legfontosabb a gazdasági fejlődés lehetőségeinek pontosítása, a fejlődés irányainak, ütemének, prioritásainak kijelölése, az ország gazdasági stratégiájának meghatározása. Ennek középpontját, kiindulási alapját a mindenkor kormányprogramok adják.

A kormányprogramokból levezethetők azok a gazdasági célok, amelyek a stratégia fókuszait jelentik. Magyarországon három ilyen gazdasági cél fogalmazó-

dott meg: a gyors és stabilitásra épülő, kiegyensúlyozott gazdasági növekedés; az európai uniós csatlakozás; és a makro- és mikroszintű versenyképesség növelése. Kijelöltek továbbá négy olyan prioritást, amelynek érvényesülnie kell. Ezek:

- ◆ vonzó, kedvező befektetési feltételek teremtése,
- ◆ a gazdaságban mutatkozó egyenlőtlenségek csökkentése,
- ◆ a jövő század kihívásainak megfelelő gazdasági szerkezet megteremtése,
- ◆ az Európai Unióhoz való csatlakozás mint folyamat.

Ezekre a prioritásokra építve körülbelül másfél tucat olyan gazdasági programot dolgoztak ki, amelyek mindezeknek az operacionalizálását jelentik, s amelyeket végre kell hajtani ahhoz, hogy a célok teljesüljenek.

E programok sorában talán a legnagyobb jelentőséggel az ún. „*beszállítói program*” bír. A korábban említett jelentős külföldi befektetések eredményeként létrejövő nagyvállalatok és a magyarországi kis-, és középvállalatok között kezdetben szinte semmiféle gazdasági kapcsolat nem létezett. (Ahogyan azt ironikusan megfogalmazták: „a Magyarországon gyártott személygépkocsiban levő magyar eredetű termék egyedül a gumikban levő levegő”.) Nem szükséges hangsúlyozni, hogy az ilyen szakadékok a gazdaság egészére nézve milyen veszélyforrásokat jelentenek. Ezek felismerése és az említett cégek közötti gazdasági kapcsolatok élénkítése mint közös érdek áll a *beszállítói program* középpontjában.

Hasonlóképpen a beáramló külföldi működőtőke hatásainak következtében élesedtek az egyes régiók közötti különbségek. Az ország fővárosa és nyugati területei gyors fejlődésnek indultak, bőséges munkalehetőséggel kecsegtettek, míg elsősorban a keleti régiók korábban sem csekély elmaradása fokozódott. Ez a különbség olyan folyamatokat indított el, amelyek már nem csak a közvetlen gazdasági fejlődésre, de a társadalom egészére is veszélyforrássá váltak. A *regionális különbségek felszámolására* a kormány egyidejűleg több programot is beindított. Ezekből mindenekelőtt a gazdaság fellendülését és nem utolsósorban külföldi befektetések „keletre tolódását” reméli.

A kis- és közepes vállalkozások szerepét Magyarországon is sokan elsősorban a munkalehetőségek biztosításában, a munkanélküliség enyhítésében vélik

felfedezni. Ezen túlmenően azonban e cégeknek változatlanul kiemelkedő szerepük van a helyi igények kielégítésében, sőt az elsősorban egyedi, speciális igényeket szolgáló export fokozásában. A több éve programszerűen folyó, *kis- és középvállalatok fejlesztésére* nyújtott támogatások széles köre szintén az említett kormányprogramok része.

Magyarország egyértelműen kinyilvánította az EU-hoz történő csatlakozási szándékát. Ugyanakkor nyilván-

váló, hogy a csatlakozásra a gazdaság szereplői még nem készültek fel. Az *EU-csatlakozásra való felkészülés/felkészítés* érdekében az országban olyan programok születtek, amelyek egyrészt számba veszik azokat a változásokat és hatásokat, amelyek a csatlakozás következtében a gazdaság szereplőit érhetik, másrészt segítséget nyújtanak ahhoz is, hogy az egyes területen mutatkozó elmaradásokat fel lehessen számolni.

A vezetés szerepének változása a minőségirányításban

– Konferencia –

Évről-évre hatalmas átalakulások mennek végbe abban a globális környezetben, amelybe Magyarország nagyon gyorsan, sok kényszer által űzve, de végül is gazdaságtörténetileg sikeresen integrálódott.

Az előttünk álló feladatok sem kisebbek az eddigieknél, s vonatkozásukban ismeretes a gazdasági kormányzat törekvése a GDP növekedésének gyorsítására, a tudásvezérelt gazdaság fejlesztésére, az információs technológia felhasználásának elterjesztésére. Ugyanakkor a piacok szélesedése folytán jelentősen erősödik a verseny a résztvevők között.

Nem szorul részletes indoklásra, hogy az érvényesülésben milyen nagy annak a jelentősége, hogy a vállalat menedzsmentje milyen stratégiát dolgozott ki és azt milyen színvonalon valósítja meg. A stratégia fontos eleme a szervezet által termelt áru vagy szolgáltatás minősége, az ügyfelek, a dolgozók, a társadalom elégedettsége.

A menedzsment kezében összpontosuló vezetési eszközök közül kiemelkedik az új minőségirányítási szabvány.

Ez az ISO 9000:2000-es néven ismeretes szabvány – mely várhatóan az év végén lép hatályba – elsősorban a **minőség és megfelelés** szemléletben hoz jelentős változásokat az 1994. évi elődjéhez képest, emellett azonban számos új követelményt is támaszt alkalmazóival szemben.

Ezek egyike a vezetőség felelősségének és részvételének jelentős bővülése. Az új teendők közül néhány:

- a vezetőségnek bizonyítani kell elkötelezettségét a minőségügyi rendszer létrehozása és folyamatos fejlesztése iránt,
- a felső vezetőségnek gondoskodni kell arról, hogy a vevők igényeit és elvárásait meghatározzák, követelményekké alakítsák és teljesítsék a vevők bizalmának és elégedettségének elérése céljából, továbbá
- biztosítani kell a szükséges erőforrásokat a minőségpolitikában és a stratégiában előirányzott célok eléréséhez.

E korántsem teljes körű felsorolás is mutatja, hogy az új szabvány milyen nagy feladatokat támaszt, melyekre jó előre fel kell készülniük a vezetőknek és beosztottaknak, alkalmazottaknak egyaránt.

Ezt a felkészülést Társaságunk egéssznapos rendezvénnel kívánja szolgálni, melynek **időpontja 2000. június 1.**

Helyszíne: HM Haditechnikai Intézete.

A levezető elnök tisztségét Lepsényi István, a Társaság elnöke vállalta.

A részvétel különösen ajánlható azoknak a felső- és középvezetőknek, akik már bevezették szervezetüknek az ISO 9000:1994. évi minőségbiztosítási rendszerét, és átállni kívánnak az új szabványkövetelmények teljesítésére, továbbá azoknak, akik az új szabvány bevezetését fontolják, mert eszköznek tekintik versenyképességük fenntartásához és növeléséhez.

Program:

A rendezvényt **Vértes András**, a GKI Gazdaságkutató Intézet elnöke előadása vezeti be „A magyar gazdaság mai felkészültsége az EU csatlakozáshoz” címmel. Ezt átfogó szakmai beszámoló követi „A vezetés szerepének változása az ISO 9000:2000-es szabványtervezet és az Európai Kiválóság Modell (EFQM modell) szellemében”. Előadó: **Tunkli Gábor**, CMC.

A továbbiakban néhány kiemelkedő, a minőségügy fejlesztésében országosan elismert szervezet vezetője számol be arról, „Milyen változást jelent a vezetés gyakorlatában az új minőségirányítási szabvány és/vagy az EFQM kiválóság modell alkalmazása”.

Az előadók: **Lepsényi István** vezérigazgató, KNÖRR BREMSE Fékrendszerek Kft.,

Fodor István vezérigazgató, Ericsson Magyarország Kft.,

Fodor Tamás vezérigazgató, Ganz Vagon Kft.,

Czitán Gábor vezérigazgató, TÜV Rheinland KKE csoport,

Balázs István igazgató, Delco Remy Europe, Budapest Office,

Ráth Tamás főigazgató, HM Haditechnikai Intézet.

Az előadásokat követően a résztvevők kerekasztal megbeszélésen vitathatják meg a felmerült kérdéseket az előadókkal. Talán nem felesleges rámutatni, hogy milyen egyedülálló lehetőség sikeres gazdasági szervezetek vezetőivel konzultálni.

A konferenciával kapcsolatban felvilágosítást adnak:

dr. Róth András Tel.: 456-6955 Czetényi Istvánné Tel.: 456-6952

E-mail: mmt@mail.matav